

חרבות ברזל: המאזן האסטרטגי עד כה ומה הלאה

פרופ' איתן שמיר

מבט מבס"א, מס' 2,289, 3 ביולי, 2024

תקציר: עשרה חודשים לאחר מתקפת הפתע של חמאס ב-7 באוקטובר ניתן לערוך מאזן הישגים אסטרטגי של הצדדים. בנוסף לאבידות הכבדות בנפש והפצועים הרבים הצליח חמאס לערער את החברה הישראלית ולגרום בתוכה למחלקות סביב נושא החטופים. חמאס גם הצליח לערער את מעמדה הבינלאומי והמשפטי של מדינת ישראל. גם מצבה הכלכלי נפגע קשה וממשיך להתדרדר. חמאס החזיר למרכז הבמה את הנושא הפלסטיני כתנאי להסדר אזורי, וגייס לצידו את השלוחים האיראנים בעיקר חזבאללה והחות'ים למלחמת התשה נגד ישראל. אולי ההישג הגדול הוא פינוי אוכלוסייה של יישובים יהודים בתוך ישראל הריבונית לראשונה מאז הקמת המדינה. מהצד השני ישראל נמצאת לקראת ריסוק החמאס ככוח צבאי מאורגן והוצאת חזית אחת "ממעגל האש" שיצרה איראן סביב ישראל. ההתקפה האיראנית על ישראל הוכיחה שיתוף פעולה אפקטיבי של קואליציה אזורית צבאית תחת הנהגה של פיקוד מרכז האמריקני והוכיחה של ישראל יש מערכת הגנה אפקטיבית כנגד טילים בליסטים. ישראל השתחררה מהחשש לתמרן וחיילי המילואים חזרו להוות את הכוח המרכזי בצה"ל. גם החברה האזרחית הוכיחה את יכולת ההתגייסות שלה. חמאס לא הצליח לגייס לצידו את ערביי ישראל ולא לגייס את הגדה להתקוממות משמעותית. בשלב זה ישראל עומדת בפני דילמה קשה בין שתי חלופות קשות. ייתכן והתפנית האסטרטגית, אם וכאשר תגיע, לא תהיה קשורה בהכרח להתפתחות אזורית אלא להתפתחות בסדר העולמי, כפי שקרה בפעמים קודמות בהיסטוריה של האזור.

עשרה חודשים מאז שפתח חמאס במתקפת הפתע ב-7 באוקטובר ניתן לעשות הערכת הישגים של כל אחד מהצדדים במלחמה, חמאס מזה וישראל מזה. בניגוד למדינת ישראל שמצהירה באופן רשמי על מטרות המלחמה שלה, הרי שאנחנו רק יכולים להעריך מה היו מטרות המלחמה של חמאס ערב מתקפת ה-7 באוקטובר. בניגוד לדברי מספר פרשנים שטענו שמטרת המלחמה היא שחרור האסירים הפלסטינים, ניתן להניח שמטרות המלחמה של חמאס היו רחבות ושאפתניות הרבה יותר, וחלקן אף הושגו. בנוסף למטרות המלחמה המיידיות הרי שמלחמות יוצרות מעגלי השפעה רחבים יותר, חלקם בלתי נשלטים ובלתי נצפים. מלחמה היא כמו אותה אבן שנזרקה לאגם ויוצרת

אדוות אשר מגיעות לאזורים רחוקים ממקום פגיעת האבן במים. השפעתה של מלחמה על אירועים ותהליכים היא לעיתים לא נשלטת, לא תמיד צפויה, ועשויה להימשך לזמן רב. לעיתים ההשפעות העקיפות משמעותיות יותר מהמטרות שהגדירו הצדדים הלוחמים כיעדי המלחמה. יש לכך דוגמאות רבות: ארצות הברית הפילה את סאדאם חוסין בעיראק ולא צפתה שניצחונה זה יביא לכך שלא יהיה גורם מאזן לאיראן באזור, ובכך סללה את הדרך להפיכתה של איראן למעצמה אזורית. ישראל לא הגדירה עיסקה של שלום תמורת סיני כאחת ממטרות מלחמת יום הכיפורים, אבל לכך בסופו של דבר הביאה המלחמה. ישראל גם לא הביאה בחשבון שהמלחמה שפתחה ב-1982 תביא לעליית הגורם השיעי בלבנון בראשות חזבאללה, על אף שהצליחה לממש את יעד המלחמה העיקרי שלה שהיה סילוקו של פת"ח בראשות ערפאת מלבנון.

לאור כל זאת יש להסתכל על מאזן ההישגים והכישלונות של כל צד בזירות הנדרשת. קושי נוסף בהערכה הוא הקושי לכמת את ההישגים, כלומר כמה "שווה" או מה משקלו האסטרטגי של כל הישג לעומת כישלון או הישג של הצד השני. ללא יכולת לתת ערך או משקל קשה לעשות הערכה משקללת כוללת. אף על פי כן רצוי לערוך בחינה של מאזן ההישגים. נתחיל בחמאס ובבעלות בריתו - איראן ושלוחיה.

הישגי החמאס וציר ההתנגדות:

החמאס הצליח לנצל את המשבר בחברה הישראלית בחודשים שלפני המלחמה לטובת הכנה וביצוע של מתקפת הפתע שיצרה הלם, זעזוע וטלטלה קשה של החברה הישראלית במימדים הדומים למלחמת יום כיפור, ויש הסוברים שבשל הטבח באזרחים והחטופים, הטראומה עמוקה אף יותר.

כתוצאה ממתקפת חמאס פונו היישובים סביב רצועת עזה, והחשש מהתקפה קרקעית של חזבאללה בצפון הוביל להחלטה לפינוי יישובי גבול הצפון, סך הכל פונו כ-200,000 איש. חלק קטן מתושבי הדרום פונו ותהליך שיקום איטי יצא לדרך, אך בצפון לא רק שהתושבים אינם יכולים לחזור לביתיהם, אלא שחזבאללה ממשיך בהרס הבתים והרכוש הישראלי באופן שיטתי על-ידי ירי מדויק. קשה להפריז בגודל ההישג של ציר ההתנגדות של פינוי חבלי ארץ שלמים והתכווצותה של ישראל הריבונית, דבר שלא קרה מאז הכרזת המדינה.

העובדה שהצבא נתפש בהפתעה מוחלטת הביא לחללים רבים ב-7 באוקטובר, הלחימה הקשה לכיבוש הרצועה והשמדת חמאס גרמה לפחות אבידות מההערכות, אך עדיין מספר האבידות שספגה ישראל רב. למעשה מאז ה-7 באוקטובר איבד צה"ל סדר גודל של חטיבה שלמה בחללים ובפצועים, ביניהם לוחמי יחידות מיוחדות מיומנים ומפקדי שדה בולטים.

מתקפת חמאס הצליחה לגייס חזית בינלאומית אנטי-ישראלית ואפילו אנטישמית רחבה ומגוונת. המאבק נגד ישראל מתנהל על-ידי מדינות, ארגוני NGO שונים ומוסדות בינלאומיים כגון האו"ם ומועצת זכויות האדם. הפגנות ענק נגד ישראל ותמיכה בחמאס אורגנו בבירות מרכזיות בעולם החופשי. המערכה המשפטית שמתנהלת בשני בתי המשפט לדין בינלאומי בהאג ה-ICC וה-ICJ, בהם מתנהלות תביעות כנגד ישראל ומנהיגיה, היא מערכה נוספת המתנהלת כנגד ישראל. לצעדים אלה יש נזקים והשלכות ארוכי טווח על מעמדה של ישראל. זרוע אחרת של מערכה זו היא גיוס הסטודנטים בארצות הברית ובאירופה למחאות אנטי-ישראליות שכמותם לא נראו מאז ההפגנות נגד מלחמת ווייטנאם. במקביל יש התחזקות של ארגוני ה-BDS וחרם כלכלי של מדינות וחברות על ישראל. מדינות שונות אסרו על סיוע צבאי או אפילו על סיוע בהעברת סיוע כתחנת ביניים, כפי שעשתה ספרד שסירבה לאפשר לספינה הודית עמוסה בציוד צבאי ישראלי לעגון בשטחה.

כתוצאה מידית של המלחמה וההוצאות הרבות שנלוות לה, כלכלת ישראל מתמודדת עם אתגרים לא פשוטים והדבר התבטא בדרוג של סוכנויות הדרוג שעידכנו למטה את החוסן הכלכלי ואת תחזית הצמיחה. הורדת הדרוג משקפת את הקושי אבל גם יוצרת לישראל קושי לגייס הלוואות זולות למימון הגירעונות שיצרה המלחמה.

מתקפת חמאס החזירה למרכז הבמה את הנושא הפלסטיני, וכעת לא ניתן לדבר על התקדמות לקראת הסדר אזורי ללא תשלום כלשהוא בנושא הפלסטיני שמשמעותו ויתורים ישראלים. כחלק מהתמיכה הגלובלית בעניין הפלסטיני הכריזו מספר מדינות על הכרה במדינה פלסטינית.

מתקפת חמאס גייסה מספר שלוחים של איראן לתקוף את ישראל. אלו כוללים בעיקר התקפות של חזבאללה בגבול הצפוני, והתקפות של החות'ים על ספינות בים סוף וירי טילים וכתב"מים על אילת. גם מיליציות שיעיות עיראקיות יורות מידי פעם לעבר ישראל. חזבאללה יצר נזק רב גם כשבחר לנהל מערכה מוגבלת בכך שחשף את חולשותיה של ישראל ואת אי-יכולתה לעצור ביעילות את הירי שלו.

מתקפת החות'ים על נתיבי השיט הבינלאומי בים האדום והמתקפה האיראנית המסיבית על ישראל כתגובה לחיסול של אחד מבכיריה בסוריה גרר תגובה רפה יחסית של העולם החופשי, דבר מדאיג כשלעצמו ובעל השלכות נוספות על ההרתעה של העולם החופשי. חולשה זו של בעלות הברית של ישראל מקרינה על ישראל.

ההתקפות המתמשכות של איראן ושלוחיה על ישראל מבטאים מצב של שחיקת ההרתעה הישראלית מאז ה-7 באוקטובר. למרות הצלחת המבצע הצבאי בעזה ישראל לא שיקמה את הרתעתה האזורית.

עשרה חודשים לאחר המתקפה מתגלעים שוב השסעים הפנימיים והמאבקים בחברה הישראלית סביב נושאים שונים שיוצרים קו שבר בין תומכי הקואליציה והממשלה לבין האופוזיציה וקבוצותיה השונות. לנושאי המחלוקת הקודמים נוסף נושא החטופים והפסקת המלחמה אל מול המשך המלחמה והלחץ הצבאי. כל זאת באווירה של משבר אמון חריף בין חלקים גדולים בעם שאינם מאמינים שההנהגה הקיימת עושה מספיק לשחרור החטופים.

עשרה חודשים לאחר המתקפה, חמאס, גם אם נחלש מאוד ואיבד אחיזה בחלקים מהרצועה, הוא עדיין השליט היחיד ברצועה, הוא יחיא סינוואר ומוחמד דף סגנו. השניים עדיין בעזה, גם אם בתפקוד ובשליטה חלקיים, והם מחזיקים עשרות חטופים חיים.

ההשגים העיקריים של ישראל:

למרות מחיר יקר באבידות (אך נמוך בהרבה מההערכות המוקדמות) ההישג הישראלי העיקרי במערכה הוא השמדת יכולותיו הצבאיות של חמאס. חמאס כמערכת צבאית משמעותית כבר אינו מהווה איום על ישראל. ישראל נטלה ממנו את יכולותיו הרקטיות ואת היכולת לבצע פשיטה קרקעית גדולה מעבר לגבול. המשמעות היותר רחבה היא גדיעה של זרוע מרכזית בתוכנית "טבעת האש" האיראנית סביב ישראל. בעימות הבא מול ציר ההתנגדות לישראל תהיה זירה אחת פחות והיא תוכל למקד את מאמציה בזירות הנותרות.

הישג ישראלי חשוב נוסף שאין לזלזל בו הוא שבירת המחסום הפסיכולוגי של מפקדי הצבא והדרג המדיני מפני התמרון הקרקעי והשימוש בכוחות קרקע. לפחות מאז מלחמת לבנון השנייה ב-2006 נוצרה רתיעה להשתמש בתמרון ככלי הכרעתי בשל שיקולים של אבידות והשלכות בינלאומיות. כתוצאה מכך איבדה ישראל אמצעי חשוב בסל הכלים הצבאי, ובעצם ויתרה על יכולת הכרעה ובכך פגעה בהרתעה הישראלית. בהקשר זה חשוב להזכיר את תפקיד כוחות המילואים ואת חזרתם ככוח מרכזי בצה"ל שלא ניתן לתכנן מבצע גדול בלעדיו.

כיבוש עזה וההרס הנלווה לו ברצועה יצר טראומה קשה לחברה הפלסטינית וללא ספק יהדהד עוד שנים רבות בתודעה הפלסטינית והאזורית. הפלסטינים כמו גם גורמים אחרים באזור מבינים מה המחיר שהם עלולים לשלם במידה שיחזרו על ההתקפה הברוטלית ורצח של מאות אזרחים ישראלים.

החברה הישראלית הוכיחה שוב שיש לה יסודות בריאים וחפצי חיים, הגיוס הרחב למילואים, חזרתם של ישראלים רבים מחו"ל להתגייס, והתגייסותם של ארגוני החברה הישראלית הוכיחו שוב את חוסנה של החברה הישראלית ואת הסולידריות שלה אשר מאפשרים לה להתמודד עם האתגרים הקשים.

נושא החטופים מהווה פצע מדמם וקשה במערכה הזו. מרבים להסתכל על חצי הכוס הריקה - על עשרות החטופים החיים שעוד מוחזקים בעזה, אך יש גם לציין שכמחצית מהחטופים, רובם נשים ילדים וקשישים, שוחררו במהלך המבצע הצבאי במחיר נמוך יחסית.

הישג משמעותי נוסף היא הקואליציה שהובלה על-ידי ארצות הברית וספציפית על-ידי פיקוד המרכז האמריקני. ישראל התאמנה מספר שנים והתכוננה עם שותפותיה לתרחיש כזה אולם עד שהדבר לא עומד בפני מבחן המציאות קשה להעריך האם וכיצד תופעל קואליציה כזו לצד ישראל. עצירת המתקפה האיראנית היוותה הצלחה משמעותית והוכחה לקיומה של קואליציה כזו שיודעת לתפקד יחד ברמה המבצעית. בנוסף, ישראל הוכיחה שמערכת ה"חץ" שברשותה מסוגלת ליירט עשרות טילים בליסטיים והיא מצוידת ביכולת עולמית ייחודית בהקשר זה.

הגיבוי האמריקני והתייצבותה של ארצות הברית לצד ישראל היא נכס קריטי לעוצמה הלאומית הישראלית. אולם שליחת נוסאות המטוסים אותה על חולשה ישראלית והמסרים הלא אחידים של האמריקנים במהלך החודשים האחרונים, כגון הלחץ לא להיכנס לרפיח, עצירת משלוחי הנשק והתבטאויות שונות, לא הוסיפו ואף החלישו את העוצמה הישראלית. ארצות הברית תומכת, אבל עם הרבה מאוד סייגים ומגבלות.

בהדיפת ההתקפה האיראנית השתתפו גם מדינות הסכמי אברהם המפוצצות, ירדן ואף סעודיה. הדבר ציין שיא של הישג ישראלי נוסף: שמירה על הסכמי אברהם ועל פוטנציאל הסדר עם סעודיה שעדיין נמצא על השולחן. לא ניתן להמעיט בערכה של התפתחות חשובה זו.

במקביל השיגה ישראל הישג נוסף - בלימת ההתפרצות של זירות נוספות שחמאס קיווה שיגררו לעימות. בעקבות מתקפת ה-7 באוקטובר, חמאס קיווה להצטרפות הגדה כמו גם המגזר הערבי-ישראלי למהומות כפי שקרה בזמן מבצע שומר חומות ב-2021. למעשה קרה ההפך, הציבור הערבי-ישראלי ברובו הזדעזע מההתקפה הרצחנית (שבה נרצחו גם ערבים לא מעטים) והביע סולידריות ושותפות גורל עם הציבור היהודי.

מה בהמשך:

ישראל מצויה במערכה מתמשכת וקשה שאת סופה קשה לראות. סיפור ההצלחה הישראלי של הקרנת עוצמה אזורית, צבאית, כלכלית ומדינית חטף מכה קשה ב-7 באוקטובר. ציר ההתנגדות שמזהה את החולשה מחפש את ההזדמנות להכות בישראל ולהחליש אותה עוד. ברקע עומדת התגרענות איראנית שתוסיף מימד דרמטי נוסף להתגוששות האזורית שבמרכזה איראן וישראל והמאבק הסוני-שיעי.

ישראל מפולגת כיום מול שתי חלופות עקרוניות. הראשונה מדברת על סיום המלחמה ונסיגה מעזה כפי שדורש חמאס. בתמורה לכך ולשחרור כל אסיריו ישחרר חמאס את החטופים. במקביל ניתן יהיה יגיע להסדרה בצפון כיוון שנסראללה הודיע שיפסיק את הירי של חזבאללה במידה שבעזה תיפסק האש. או אז תוכל ישראל להתפנות לשקם את עצמה פנימית ואת מעמדה הבינלאומי ולהתכונן למערכה הבאה אחרי הפקת לקחים

יסודית והצטיידות מחדש. ישראל גם תוכל לקדם את הנורמליזציה עם סעודיה שתפתח פתח לשותפות ביטחונית וכלכלית ולברית אזורית שתעצור את איראן ושלוחיה. יש הסוברים שמטרה העיקרית של ההתקפה של חמאס הייתה למנוע ברית כזו שהיא: "משנה משחק".

על פניו לחלופה זו יתרונות רבים, היא מהווה רעיון מפתה ורבים תומכים בה. אבל יש בה גם סיכונים רבים. נסיגת צה"ל מהרצועה ושחרור אלפי מחבלים זוהי למעשה כניעה ישראלית וויתור על רוב השגי המלחמה. המשמעות היא ניצחון אדיר לחמאס ולחזית ההתנגדות. כלל לא בטוח שחמאס ישחרר את כל החטופים שבידו. משמעותה של הנסיגה הישראלית (כולל מציר פילדפי) היא שיקום מהיר של יכולותיו הצבאיות של חמאס בעזרה איראנית. ישראל שהרתעתה נפגעה קשות תתקשה לגייס שוב לגיטימציה ותמיכה הן מבית והן בינלאומית למערכה קרקעית שמטרתה השמדת חמאס. את תושביה בצפון ישראל תתקשה לשכנע לחזור לבתיהם תחת צילו של חזבאללה. ישראל עלולה למצוא את עצמה קרחת מכל הכיוונים.

בחלופה השנייה ישראל ממשיכה ל"קצור את הדשא" בעזה תוך כדי לחץ על חמאס וניסיון להגיע לעסקת חטופים. במקביל ישראל בונה אלטרנטיבה שלטונית לחמאס. ישראל תחתור להגיע להסדרה בצפון ואם הדבר לא יצלח היא תצא בלית ברירה להתקפה מוגבלת להרחקת חזבאללה מהגבול. גם חלופה זו מלאה בסיכונים ואינה פשוטה כלל. אין לה סיום ברור, ישראל עלולה למצוא עצמה במלחמה אזורית, ושקועה במלחמת גרילה ארוכת שנים בעזה. היתרון בה הוא הכחדת החמאס בעזה והבטחת אי-חזרתו לשלטון.

שתי החלופות מצביעות על כך שבשנים הבאות ישראל לא תחזור למציאות של ה-6 באוקטובר והיא עומדת מול שנים קשות של מאבק קיומי ממושך. לשם כך חובה על ישראל להיות מונהגת על-ידי הנהגה שנהנית מאמון רחב של הציבור. יש לזכור דבר נוסף: ההיסטוריה מלאה בתפניות בלתי צפויות. השפעה של אירועים רחוקים מהמזרח התיכון כגון זהות הנשיא האמריקני הבא יכולה להשפיע על היכולת של ישראל לפעול בעזה ובלבנון ויכולה להשפיע מאוד על ההרתעה מול איראן. לגבי איראן התפתחות שעשויה להביא לשינוי המשטר באיראן יכולה להוות תפנית משנה משחק. שינוי במוקדי משבר אחרים בעולם כגון סביב טיוואן וים סין הדרומי או המשך התקדמות רוסית בחזית אוקראינה עשויה לשנות את התמונה באופן דרמטי, או אז אנו צפויים לראות מעבר של קשב עולמי למוקדי משבר אלה וציפוף השורות בקרב מדינות העולם החופשי וכפועל יוצא מכך תמיכה משמעותית יותר בישראל ובמדיניותה.

פרופ' איתן שמיר משמש כראש מרכז בס"א וכחבר סגל במחלקה למדע המדינה באוניברסיטת בר-אילן. ספרו האחרון *The Art of Military Innovation: Lessons from the IDF*, Harvard University Press, 2023 (יחד עם אדוארד לוטוואק).